

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA HARBIY- MA'MURIY SEKTORNI MOLİYALASHTIRISHGA NATIJAGA YO'NALTIRILGAN BYUDJETLASHTIRISH MEXANIZMINI JORIY ETISH

Xakberdiyev Djasur Turgunovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti, mayor

Annotatsiya. Maqolada jamoat xavfsizligini ta'minlovchi harbiy-ma'muriy sektorni moliyalashtirishning an'anaviy smeta usuli va natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish yondashuvi qiyosiy tahlil qilingan. Dasturiy-maqсадli rejalashtirishning nazariy asoslari, xalqaro tajribasi hamda harbiy tuzilmalarda uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida harbiy-ma'muriy sektor xarajatlari samaradorligini baholash ko'rsatkichlari tizimi va natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirishni bosqichma-bosqich joriy etish modeli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: jamoat xavfsizligi, harbiy-ma'muriy sektor, moliyalashtirish mexanizmi, natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish, xarajatlar smetasi, dasturiy-maqсадli rejalashtirish, byudjet samaradorligi, hayotiy sikl xarajatlari.

Аннотация. В статье проводится сравнительный анализ традиционного сметного метода и подхода бюджетирования, ориентированного на результат, при финансировании военно-административного сектора, обеспечивающего общественную безопасность. Раскрыты теоретические основы, международный опыт программно-целевого планирования и особенности его применения в военных структурах. По результатам исследования предложены система показателей оценки эффективности расходов военно-административного сектора и модель поэтапного внедрения бюджетирования, ориентированного на результат.

Ключевые слова: общественная безопасность, военно-административный сектор, механизм финансирования, бюджетирование, ориентированное на результат, смета расходов, программно-целевое планирование, эффективность бюджета, затраты жизненного цикла.

Abstract. The article provides a comparative analysis of the traditional line-item (estimate-based) method and performance-based budgeting in financing the military-administrative sector responsible for public safety. The theoretical foundations and international experience of programme budgeting, as well as the specifics of its application in military structures, are discussed. As a result, a system of indicators for assessing the efficiency of military-administrative expenditure and a model for the phased introduction of performance-based budgeting are proposed.

Keywords: public safety, military-administrative sector, financing mechanism, performance-based budgeting, line-item budget, programme planning, budget efficiency, life-cycle costs.

Jamoat xavfsizligini ta'minlashda harbiy-ma'muriy sektor — harbiylashtirilgan tuzilmalar, ularning boshqaruv organlari va ta'minot xizmatlari — muhim o'rin tutadi. Ushbu sektor faoliyati asosan davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtirilganligi sababli, ajratilayotgan mablag'lardan samarali va maqsadli foydalanish davlat moliyasi barqarorligi va xavfsizlik darajasi uchun birdek ahamiyatli.

An'anaviy moliyalashtirish amaliyotida byudjet mablag'lari asosan xarajatlar smetasi asosida, o'tgan yillar ko'rsatkichlariga indeksatsiya qilish yo'li bilan rejalashtiriladi. Bu yondashuv mablag'larning maqsadli sarflanishini nazorat qilishni ta'minlasa-da, sarflangan resurslar qanday natijaga erishilganini baholash imkonini bermaydi. Shu bois zamonaviy davlat moliyasi amaliyotida natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirishga o'tish tendensiyasi kuzatilmoqda. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi va shaffofligini oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [4].

Maqolaning maqsadi harbiy-ma'muriy sektorni moliyalashtirishda natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish mexanizmini joriy etishning nazariy-uslubiy asoslarini va amaliy yo'nalishlarini ishlab chiqishdan iborat.

Mudofaa va xavfsizlik sohasida dasturiy-maqсадli byudjetlashtirish g'oyasi C. Hitch va R. McKean asarida asoslab berilgan bo'lib, unda harbiy xarajatlarni alohida resurs turlari bo'yicha emas, balki yakuniy maqsadlar — dasturlar kesimida rejalashtirish zarurati ko'rsatilgan [7]. Ushbu g'oya XX asrning 60-yillarida AQSh mudofaa vazirligida «Rejalashtirish–dasturlash–byudjetlashtirish» (PPBS) tizimi sifatida amaliyotga joriy etilgan.

T. Sandler va K. Hartley mudofaa iqtisodiyotida resurslarni taqsimlash, xarid qilish va xarajatlar samaradorligini baholash masalalarini tizimli tahlil qilgan [10]. K. Hartley keyingi tadqiqotlarida harbiy tuzilmalarda natijalarni o'lchashning murakkabligini, xususan, «xavfsizlik» kabi yakuniy mahsulotni miqdoriy baholash qiyinligini ta'kidlaydi [6].

A. Shik natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirishni joriy etishning asosiy sharti sifatida davlat boshqaruvida hisobdorlik madaniyatini va ishonchli ma'lumotlar tizimini ko'rsatgan [11]. M. Robinson va J. Brumbi empirik tadqiqotlar tahlili asosida natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish samarasi bosqichma-bosqich joriy etish va natija ko'rsatkichlarini byudjet qarorlari bilan real bog'lashga bog'liqligini xulosa qilgan [9]. OECD materiallarida ham ushbu tizimni mamlakat institutsional xususiyatlariga moslashtirish zarurligi qayd etilgan [8].

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy va tarixiy tahlil, guruhlash, modellashtirish hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Normativ-huquqiy asos sifatida O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi, Mudofaa doktrinasi hamda jamoat xavfsizligiga oid Prezident farmonlari o'rganildi [1; 2; 3].

Smeta asosida moliyalashtirish va natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish o'rtasidagi asosiy farqlar 1-jadvalda umumlashtirilgan. Tahlil shuni ko'rsatadiki, smeta usuli xarajatlarning qonuniyligi va maqsadlilikini nazorat qilishga, natijaga

yo'naltirilgan yondashuv esa resurslar va erishilgan natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni boshqarishga yo'naltirilgan.

1-jadval

Smeta asosida moliyalashtirish va natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirishning qiyosiy tavsifi

Mezon	Smeta asosida moliyalashtirish	Natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish
Rejalashtirish ob'yekti	Xarajat moddalari (resurslar)	Dasturlar, vazifalar va natijalar
Rejalashtirish asosi	O'tgan yil ko'rsatkichlari va indeksatsiya	Maqsadli ko'rsatkichlar va ularga erishish xarajatlari
Rejalashtirish ufqi	Asosan bir yillik	O'rta muddatli (3 yil va undan ortiq)
Nazorat yo'nalishi	Mablag'larning maqsadli sarflanishi	Natijalarga erishilganlik va samaradorlik
Rahbarlar mas'uliyati	Smeta ijrosi uchun	Natijalar va resurslardan oqilona foydalanish uchun

Harbiy-ma'muriy sektorda natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirishni joriy etishning o'ziga xos murakkabliklari mavjud. Birinchidan, xizmatning yakuniy natijasi — jamoat xavfsizligi darajasi — ko'plab tashqi omillarga bog'liq bo'lib, uni faqat bitta tuzilma faoliyatiga bog'lab baholash qiyin. Ikkinchidan, ayrim ma'lumotlar xizmat siri hisoblanadi, bu esa shaffoflik talablari bilan muvozanatni talab qiladi. Uchinchidan, qurol-aslaha, texnika va infratuzilma xarajatlari uzoq muddatli xarakterga ega bo'lib, ularni bir yillik smeta doirasida baholash hayotiy sikl davomidagi haqiqiy xarajatlarni aks ettirmaydi.

Mazkur xususiyatlarni hisobga olgan holda, harbiy-ma'muriy sektor xarajatlari samaradorligini baholashda ko'rsatkichlarni to'rt darajada — resurslar, faoliyat, bevosita natijalar va yakuniy ta'sir — shakllantirish taklif etiladi (2-jadval).

Bunda yakuniy ta'sir ko'rsatkichlari strategik tahlil uchun, resurs va bevosita natija ko'rsatkichlari esa byudjet qarorlarini qabul qilish uchun asos bo'ladi.

2-jadval

Harbiy-ma'muriy sektor xarajatlari samaradorligini baholash ko'rsatkichlari tizimi (taklif)

Daraja	Ko'rsatkichlarga misollar
Resurslar	Bir xodimga to'g'ri keladigan xarajatlar; texnika parkining o'rtacha yoshi; moddiy-texnik ta'minlanganlik darajasi
Faoliyat	Jangovar va xizmat tayyorgarligi mashg'ulotlari soni; xizmat vazifalarining bajarilish hajmi
Bevosita natijalar	Xizmat vazifalarining o'z vaqtida bajarilish ulushi; favqulodda holatlarga javob qaytarish vaqti; texnikaning soz holatda bo'lish koeffitsiyenti
Yakuniy ta'sir	Mas'ul hududlarda jamoat tartibi buzilishi holatlarining dinamikasi; aholining xavfsizlik hissi (so'rovnoma natijalari)

Dasturlar kesimida byudjet samaradorligini baholash uchun quyidagi nisbiy ko'rsatkichdan foydalanish mumkin:

$$E = (Nf / Nr) : (Xf / Xr) \quad (1)$$

bu yerda: E — dastur samaradorligi koeffitsiyenti; Nf va Nr — natija ko'rsatkichining haqiqiy va rejadagi qiymatlari; Xf va Xr — haqiqiy va rejadagi xarajatlar. $E \geq 1$ bo'lganda dastur samarali, $E < 1$ bo'lganda esa resurslardan foydalanishni qayta ko'rib chiqish zarurligi qayd etiladi.

Xorijiy tajribada AQSh mudofaa vazirligining PPBS tizimi 2003-yildan boshlab «Rejalashtirish–dasturlash–byudjetlashtirish–ijro» (PPBE) tizimiga aylantirilib, unga ijro natijalarini baholash bosqichi qo'shilgan. Ko'plab NATO a'zo davlatlarida mudofaa byudjeti uzoq muddatli qobiliyatlarni rivojlantirish rejalari bilan bog'langan holda o'rta muddatli istiqbolda shakllantiriladi. Ushbu tajriba

harbiy tuzilmalarda natija ko'rsatkichlarini dasturlar kesimida belgilash va ularni o'rta muddatli byudjet rejalashtirish bilan uyg'unlashtirish mumkinligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, xorijiy modellarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish maqsadga muvofiq emas. Milliy byudjet tizimining institutsional xususiyatlari, harbiy-ma'muriy sektorda ma'lumotlarning maxfiylik darajasi va buxgalteriya hisobi tizimining rivojlanganlik darajasi hisobga olinishi lozim. Shu bois dastlab natijaga yo'naltirilgan elementlarni smeta usuli bilan parallel ravishda, pilot bo'linmalar misolida sinovdan o'tkazish tavsiya etiladi.

Natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirishni bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiq: birinchi bosqichda xarajatlarni dasturlar kesimida guruhlash va natija ko'rsatkichlarini ishlab chiqish; ikkinchi bosqichda ko'rsatkichlarni byudjet so'rovnomalariga kiritish va monitoring tizimini yo'lga qo'yish; uchinchi bosqichda esa baholash natijalarini keyingi davr byudjetini shakllantirishda hisobga olish. Uzoq muddatli aktivlar bo'yicha xarid qarorlarida hayotiy sikl xarajatlari usulini qo'llash — ya'ni xarid narxi bilan birga ekspluatatsiya, ta'mirlash va utilizatsiya xarajatlarini hisobga olish — umumiy xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi.

O'rganish natijalari asosida quyidagi xulosa va takliflar ishlab chiqildi:

birinchidan, smeta asosida moliyalashtirish xarajatlarning maqsadlilikini ta'minlasa-da, byudjet mablag'lari va erishilgan natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni baholash imkonini bermaydi, shu sababli uni natijaga yo'naltirilgan elementlar bilan to'ldirish zarur;

ikkinchidan, harbiy-ma'muriy sektor xarajatlari samaradorligini resurslar, faoliyat, bevosita natijalar va yakuniy ta'sir darajalaridagi ko'rsatkichlar tizimi asosida baholash maqsadga muvofiq;

uchinchidan, dasturlar kesimida samaradorlik koeffitsiyentini hisoblash va uning natijalarini keyingi davr byudjetini rejalashtirishda hisobga olish mexanizmini joriy etish lozim;

to'rtinchidan, texnika va infratuzilma xaridlarida hayotiy sikl xarajatlari usulini qo'llash hamda o'rta muddatli rejalashtirishni kengaytirish byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi. 2013-yil 26-dekabr, O'RQ-360-son // lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasini tasdiqlash to'g'risida»gi Qonuni. 2018-yil 9-yanvar, O'RQ-458-son // lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2021-yil 29-noyabrda PF-27-son Farmoni // lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni // lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasining «Davlat xaridlari to'g'risida»gi Qonuni. 2021-yil 22-aprel, O'RQ-684-son // lex.uz.
6. Hartley K. The Economics of Defence Policy: A New Perspective. – London: Routledge, 2021.
7. Hitch C.J., McKean R.N. The Economics of Defense in the Nuclear Age. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2024.
8. OECD. Performance Budgeting in OECD Countries. – Paris: OECD Publishing, 2017.
9. Robinson M., Brumby J. Does Performance Budgeting Work? An Analytical Review of the Empirical Literature // IMF Working Paper WP/05/210. – Washington, D.C.: IMF, 2025.
10. Sandler T., Hartley K. The Economics of Defense. – Cambridge: Cambridge University Press, 2025.

11. Schick A. Does Budgeting Have a Future? // OECD Journal on Budgeting. – 2022. – Vol. 2, No. 2. – P. 7–48.
12. Stockholm International Peace Research Institute. SIPRI Military Expenditure Database. – Stockholm: SIPRI. – URL: <https://www.sipri.org/databases/milex>